

Marek Żejmo

Współczesny szwajcarski federalizm

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 13, 183-199

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Żejmo*

Współczesny szwajcarski federalizm

Cechy federalizmu w Szwajcarii

Współczesne formy federalizmu w Szwajcarii oraz ich funkcjonowanie nie są ograniczone jedynie do instytucjonalnych mechanizmów i formalnego podziału władzy w ich obrębie, ale są również połączone z kulturą polityczną, zarówno w wymiarze organicznym, jak i behawioralnym¹.

Szwajcaria uważana jest za kraj, w którym federalizm osiągnął najbardziej zdecentralizowane formy². Nie ma na mapie świata innego państwa związkowego, w którym poziom decentralizacji jest tak rozległy³. Nie oznacza to jednak braku centralistycznych napięć, które można prześledzić na przestrzeni niemal całego XX wieku. Od momentu ustanowienia szwajcarskiego państwa

---

* Dr Marek Żejmo, Petersburski Uniwersytet Rolniczy Filia w Kaliningradzie; Kaliningradzki Instytut Zarządzania, Kaliningrad
e-mail: marek-zejmo@wp.pl

¹ Konstytucja związkowa z 1999 r. jeszcze bardziej to wzmocniła. Po raz pierwszy w dziejach Konfederacji Szwajcarskiej zamieszczono (art. 50) zapis gwarantujący autonomię gmin w obrębie prawa kantonowego; *Konstytucja Szwajcarii*, tłum. Z. Czeszejko-Sochacki, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000, s. 54–55. Sondaże pokazują również, że Szwajcarzy, w porównaniu do swoich sąsiadów, w dużo większym stopniu preferują zdecentralizowane rozwiązania, zatem silna autonomia kantonów i gmin w relacjach z poziomem federalnym wciąż koresponduje z oczekiwaniami współczesnych Helwetów. W. Linder, A. Iff, *Das Politische System der Schweiz*, Bern 2011, s. 5.

² G. Flavio, I. Inocentio, *Reconceptualizing Sovereignty in the Post National State: Statehood Attributes in the International Order. The Federal Tradition*, Bloomington 2004, s. 125.

³ Zupełnie inne podejście do federalizmu panuje przykładowo w brytyjskim dyskursie politycznym, w którym przede wszystkim rozumie się federalizm w kategoriach orientacji procentralistycznej, a więc podkreślenia związku, jaki łączy stan (lub land czy kanton) lub inną subjednostkę federacji z poziomem centralnym. Zob. M. Burgess, *The British Tradition of Federalism*, London 1995.

związkowego aż po lata 70. XX stulecia istniała w szwajcarskim systemie pewna, chociaż niepozbawiona dwuznaczności, tendencja do centralizacji odzwierciedlająca się w liczbie udanych prób poprawienia konstytucji federalnej⁴. Motorem tych procesów był w dużej mierze specyficzny punkt wyjścia, od którego państwo szwajcarskie zaczynało swój byt, a mianowicie sytuacja skrajnej decentralizacji, która bardziej kojarzyła się z konfederacją, aniżeli z federacją. W związku z tym naciski w stronę centralizacji znajdowały uzasadnienie w jej początkowym okresie rozwoju⁵. Z drugiej strony, charakterystyczną cechą procesów centralizacyjnych było też to, że dotyczyły one jedynie sfery ustawodawczej, podczas gdy wdrażanie polityki przesunięte zostało do kantonów i gmin. Fakt ten wyjaśnia, dlaczego w Szwajcarii istnieją ujednolicone kodeksy prawa, podczas gdy organizacja systemu sądowniczego dalej spoczywa w rękach kantonów⁶. Poza tym, centralizacja w Szwajcarii, w porównaniu do innych krajów związkowych, nie posuwała się tak dalece w tych obszarach, które są uznawane za fundamentalne⁷. W efekcie system federalny Szwajcarii postrzegany jest w porównaniu do innych państw związkowych jako najbardziej zdecentralizowany. Ten nurt ugruntowali XIX-wieczni helweccy radykałowie reprezentujący zarówno wolnorynkowe siły liberalne, jak i pokrewne idee socjalne. Przeciwno centralizacji występowały zwykle partie polityczne głównie z kantonów niemieckojęzycznych⁸.

Silne przekonanie Szwajcarów, że to co lokalne jest zawsze bliższe i bardziej racjonalne, niż to co centralne, uznawane jest niekiedy za kwintesencję ich mentalności⁹. Cecha ta jest szczególnie często podnoszona w żargonie

---

⁴ J. F. Aubert, *Petite histoire constitutionnelle de la Suisse*, Berne 1974, s. 86.

⁵ Radzenie sobie z napięciami centralizacyjnymi opisuje się także jako stopniowe pogłębianie procesu łączenia federalizmu z demokracją i poszukiwanie najlepszych sposobów na współrzędzenie poziomu federalnego i kantonalnego. W. Linder, *Schweizerische Demokratie. Institutionen, Prozesse, Perspektiven*, Berne 2005, s. 43–44.

⁶ T. Fleiner, *Constitution of the Federal State and the Cantons*, [w:] *Federalism and Multiethnic States: The Case of Switzerland*, ed. B. Fleiner, R. Lidija, T. Fleiner, Basel – Geneva – Munich 2000, s. 58.

⁷ D. McKay, *Designing Europe – Comparative from the Federal Experience*, Oxford 2001, s. 142.

⁸ W. Linder, *Demokracja szwajcarska. Rozwiązywanie konfliktów w społeczeństwie wielokulturowym*, Rzeszów 1996, s. 43.

⁹ J. Papworth, *Village Democracy*, Charlottesville 2006, s. 62. W tym miejscu można dostrzec zasadniczą różnicę między federalizmem szwajcarskim i amerykańskim. Podczas gdy amerykańska koncepcja „rozszerzonej republiki” odwołuje się do konieczności ograniczania zbyt szerokiej demokracji na poziomie lokalnym, która tam jest widziana jako pewne zagrożenie dla wolności federacji, o tyle szwajcarska demokracja jest zasadniczo skoncentrowana na utrzymaniu jak najmniejszej skali i utożsamiana z główną płaszczyzną suwerenności federacji. P. Dardanelli, *Federal democracy in Switzerland*, [w:] M. Burgess, A. Gagnon, *Federal Democracies*, Routledge,

dziennikarskim, przypisującym Szwajcarom odwieczną wiarę w mądrość ludu, uosobioną w dawnych zgromadzeniach Landsgemeiden, które przetrwały do dzisiaj w dwóch najmniejszych kantonach. Jak pisze Gregory Føssedal: *Gdy egzekutywa – czy też parlament bądź sądy – proponują działanie zgodne z mądrością ludu, automatycznie przeciągają na swoją stronę armię prawdziwych obywateli i mogą zdusić tym aktem każdą oponującą frakcję. (Wszystkie instytucje szwajcarskiego rządu są przyzwyczajone do kierowania się mądrością ludu)*¹⁰.

Odsyła to do podstawy jednej z najważniejszych zasad szwajcarskiego systemu politycznego – subsydiarności, która niemal przez cały czas funkcjonowała w nim jako niepisana reguła¹¹ wyprowadzona z art. 3. konstytucji związkowej, przypisującego kantonom (i gminom) zakres „pozostajej władzy”, jaka nie została przydzielona poziomowi federalnemu¹². W związku z tym każde nowe przemieszczenie kompetencji pociąga za sobą poprawkę konstytucyjną. Wprowadzenie poprawki wiąże się obowiązkowo z poddaniem jej weryfikacji w obowiązkowym referendum opartym na kolejnej kluczowej regule – zasadzie podwójnej większości głosów, czyli kantonów i obywateli¹³.

System taki działa jako zaporę przed narzucaniem kantonom i gminom większej kontroli ze strony poziomu centralnego. Jednak względna centralizacja ustawodawstwa, w połączeniu z podtrzymywaniem zdecentralizowanej władzy wykonawczej, niewątpliwie przyniosły rozmycie podziału kompetencji pomiędzy kantonalnym i związkowym poziomem rządu¹⁴.

Jakkolwiek ta forma demokracji, która nie ogranicza politycznej

---

London 2010, s. 145.

¹⁰ G. Føssedal, *Direct democracy in Switzerland*, New Jersey 2005, s. 64.

¹¹ Dopiero w listopadzie 2004 r. zasada ta została na mocy referendum ludowego „dokooptowana” do konstytucji związkowej (art. 5a stanowi, że *zasada subsydiarności musi być przestrzegana w alokacji i realizacji zadań państwowych*), <http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/a5a.html> (dostęp: 23.07.2015). Zob. też G. Flavio, I. Incentio, op. cit., s. 127.

¹² Podobnie jak ma to miejsce w przypadku art. 30. niemieckiej konstytucji czy 10. poprawki konstytucji amerykańskiej. Por. W. Linder, *Demokracja szwajcarska...*, op. cit., s. 78–79.

¹³ Przykładowo, wiele szwajcarskich poprawek konstytucyjnych nie zostało przyjętych z powodu braku większości głosów ludzi, na przykład próba wyeliminowania referendum z repertuaru instrumentów demokracji w 1874 r. G. Føssedal, op. cit., s. 92–99.

¹⁴ Nawet na abstrakcyjnym poziomie konstytucyjnych zasad – pisał Linder – *rozdział kompetencji pomiędzy rząd centralny a kantony nie może być zdefiniowany raz na zawsze*. Wraz ze zmianami społeczno-gospodarczymi ustalane są zasady dotyczące nowych relacji pomiędzy centralą a kantonami, co często rodzi problem, które kantony będą odpowiedzialne za implementację nowej polityki. W. Linder, *Demokracja szwajcarska...*, op. cit., s. 78.

partycypacji obywateli tylko do wyboru swoich przedstawicieli, mogłaby zostać rozpatrzona jako autonomiczna cecha systemu politycznego, możliwa do zastosowania w obrębie innych form ustrojowych, to w przypadku Szwajcarii jest ona powiązana z organizacją federalną¹⁵. Bywa także uznawana za jeden z warunków żywotności szwajcarskiego federalizmu, spełniając kluczową funkcję utrzymywania równowagi politycznej pomiędzy kantonami a szczeblem federalnym¹⁶.

Istnieją dwa centralne instrumenty, za pomocą których Szwajcarzy mogą być szeroko włączani w proces podejmowania decyzji (art. 136. konstytucji federalnej)¹⁷. Jest to inicjatywa ludowa i referendum, którego przeprowadzenie jest możliwe zarówno na poziomie centralnym, jak i na poziomie kantonów oraz gmin. Inicjatywa ludowa pozwala grupom obywateli na wysuwanie rozmaitych propozycji zmian i poddawanie ich pod powszechne głosowanie. Na poziomie federalnym prawo to obowiązuje tylko w odniesieniu do poprawek konstytucyjnych, na mocy których obywatele mogą mieć wpływ na zmianę części oraz całości konstytucji (art. 138 i 139)¹⁸. Cechą charakterystyczną inicjatyw ludowych jest także to, że nawet jeśli zdecydowana większość odrzuci dany projekt, to publiczna debata, zainicjowana przez konkretną propozycję, często może ujawniać potrzebę regulacji, która zostaje następnie, przynajmniej w części, uwzględniona w późniejszych projektach władz federalnych¹⁹.

Referendum daje z kolei obywatelom potężną władzę w kontrolowaniu ustaw wprowadzanych przez parlament. Na poziomie federalnym referendum jest obowiązkowe w takich sprawach, jak wprowadzanie konstytucyjnych poprawek. Zgody obywateli wymaga się także w przypadku akcesu Szwajcarii do międzynarodowych paktów i traktatów (art. 140)²⁰. Żeby głos Szwajcarów uzyskany wskutek zastosowania tego instrumentu mógł zostać uwzględniony,

---

¹⁵ Demokracja, bez względu na swoje przejawy, bywa rozpatrywana jako odrębna cecha, która niekoniecznie musi towarzyszyć federalizmowi. Owa asymetryczna współzależność pomiędzy tymi terminami ujawnia się w obserwacjach, iż federalizm nie potrzebuje demokracji do funkcjonowania, chociaż przeradza się wówczas w oligarchiczną formę związkowości (na przykład w Związku Radzieckim i w mniejszym zakresie byłej Jugosławii). Podobnie, dla funkcjonowania demokracji nie jest wymagany federalizm, co jest zresztą jeszcze bardziej oczywiste. P. Dardanelli, op. cit., s. 154.

¹⁶ T. Fleiner, op. cit. 116.

¹⁷ *Konstytucja Szwajcarii...*, op. cit., s. 84.

¹⁸ Złożenie takiego projektu w obu przypadkach wymaga zebrania podpisów 100 tysięcy uprawnionych do głosowania obywateli. Ibidem, s. 84–85.

¹⁹ Przykładowo, w 2003 r. społeczeństwo odrzuciło inicjatywę ludową dotyczącą wzmocnienia regulacji prawnych ukierunkowanych na prawa osób niepełnosprawnych, jednak rok później, niektóre elementy tej propozycji zostały uwzględnione. T. Fleiner, op. cit., s. 119.

²⁰ *Konstytucja Szwajcarii...*, op. cit., s. 85–86.

musi spełniać warunek podwójnej większości, zarówno kantonów, jak i obywateli. Konstytucja Konfederacji Szwajcarskiej przewiduje także referenda nieobowiązkowe, przeprowadzane na wniosek 50 tysięcy uprawnionych do głosowania obywateli bądź też ośmiu kantonów (art. 141)²¹. Na poziomie kantonalnym instrumenty te mogą być wykorzystywane w dużo większym zakresie – wszystkie kantony wprowadziły inicjatywę ludową i obowiązkowe referendum w celu wprowadzenia poprawek do swoich konstytucji²².

Obecność instrumentów demokracji bezpośredniej wyróżnia szwajcarski federalizm spośród innych państwowych form związkowych i czyni go wyjątkowym w skali całego świata. Niemal 60% wszystkich referendum światowych odbyło się w niewielkiej, bo ośmiomilionowej Szwajcarii²³. Ten imponujący wynik mógłby budzić oczywiste wątpliwości, w jaki sposób kantonom udaje się utrzymywać wzajemny związek i tworzyć państwowość, gdy w ręce ludzi oddany został tak znaczny zakres władzy²⁴.

Kolejną cechą szwajcarskiego federalizmu jest związkowość oparta na współpracy, czyli federalizm kooperacyjny²⁵. Cecha ta pozwala lepiej zrozumieć, w jaki sposób federalizm w helweckim wydaniu, ukształtowany przez historię i zakorzeniony w „oddolnej” koncepcji państwa, stanowi swoisty sposób myślenia oraz działania rządu i społeczeństwa²⁶. Szwajcarski federalizm niemal od początku swego istnienia przybrał formę kooperacyjną, bowiem już w pierwszym roku funkcjonowania nowoczesnej federacji, kiedy istniał wyraźny podział władzy pomiędzy poziomem federalnym, kantonami i gminami, bardzo szybko zastąpiono go mechanizmami intensywnej współpracy pomiędzy nimi²⁷. W ten sposób wyłonił się funkcjonalny podział kompetencji pomiędzy federacją

---

²¹ Ibidem, s. 86.

²² K. Nuspliger, *Die Mitwirkung der kantonalen Parlamente an der europapolitischen Willensbildung*, [w:] *Zwischen EU-Beitritt und bilateralem Weg: Ueberlegungen und Reformbedarf aus kantonaler Sicht*, Hrsg. K. Nuspliger, Zürich – Basle – Geneva 2006, s. 46.

²³ A. Vatter, *Direkte Demokratie in der Schweiz: Entwicklungen, Debatten und Wirkungen*, [w:] *Direkte Demokratie. Bestandsaufnahmen und Wirkungen im internationalen Vergleich*, Hrsg. M. Freitag, U. Wagschal, Berlin 2007, s. 71.

²⁴ Powszechną egzemplifikacją takich wątpliwości stało się przykładowo przegłosowanie w 1989 r. projektu rozwiązania szwajcarskiej armii, co – z uwagi na rangę problemu w zakresie polityki bezpieczeństwa jako jednej z najistotniejszych spraw państwowych – wywołało światową debatę na temat „garstki” ludzi, która ma więcej do powiedzenia w sprawie armii, aniżeli rząd federalny. W. Linder, *Demokracja szwajcarska...*, op. cit., s. 135.

²⁵ H. Kriesi, A. H. Trechsel, *The Politics of Switzerland. Continuity and Change in a Consensus Democracy*, Cambridge 2008, s. 40–42.

²⁶ C. Church, P. Dardanelli, *The Dynamics of Confederalism and Federalism: Comparing Switzerland and the EU*, „Regional and Federal Studies” 2005, nr 15, s. 171.

²⁷ W. Linder, A. Iff, op. cit., s. 7.

a kantonami, usuwając dualistyczną separację.

Ostatecznie federalizm szwajcarski funkcjonuje od początku w nierozdzielalnym związku z narodową identyfikacją szwajcarską. Wraz z zasadą neutralności stanowi jej trwały komponent, zatem „szwajcarskość” opiera się na swego rodzaju „konstytucyjnym patriotyzmie” (*Verfassungspatriotismus*)²⁸, ale wciąż nie wyklucza znaczenia etniczności i kultur lokalnych. Na gruncie analiz nowoczesnego federalizmu jest to jedna z najczęściej komentowanych cech systemu szwajcarskiego, który ukonstytuował się na obszarze zamieszkałym przez różne grupy etniczne, językowe i religijne.

Biorąc pod uwagę zróżnicowanie językowe i religijne współczesnej Konfederacji Szwajcarskiej, które jest obecnie jeszcze bardziej wzbogaconą o efekty migracyjne kompozycją substratu etnicznego XIX-wiecznej Helwecji²⁹, można zrozumieć specyficzny status kulturowy Szwajcarów. Dobrze to oddaje Thomas Fleiner, zauważając, że (...) *nie ma w Szwajcarii osoby, która nie przynależy do przynajmniej jednej grupy mniejszościowej. Obywatele niemieckojęzyczni w kantonie Fryburg, w którym dominuje język francuski, przynależą do niemieckojęzycznej mniejszości kantonu i do niemieckojęzycznej większości w całej Szwajcarii. Nawet niemieckojęzyczni protestanci w kantonie Zurych, stanowią protestancką mniejszość w Szwajcarii, pomimo bycia większością religijną w Zurychu. Owe nakładające się podziały często schodzą się „od góry do dołu”, mogąc ostatecznie sytuować się na dole całej hierarchii*³⁰.

Ujmując z perspektywy socjologicznej, trzeba podkreślić, że mieszkańcy Konfederacji Szwajcarskiej w sensie etnicznym i religijnym nie uznają się za mniejszości lecz za Szwajcarów³¹. Dzieje się tak dlatego, że Szwajcaria odrzuciła zarówno model jednolitego narodu etnicznego oraz opozycyjny do niego model obywatelski (w którym koncepcja narodowości jest „akulturowa” i czysto polityczna)³². Jest to wyrażone w niepisanej regule *Bundestreue* (federalna

---

²⁸ Pojęcie to upowszechniły prace niemieckiego filozofa Jürgena Habermasa, który dostrzegł w nim odejście od orientacji *ethnos* do *demos* jako „solidarności wśród obcych” budowanej na podstawie wspólnej konstytucji i włączania obywateli w procesy demokratyczne: J. Habermas, *Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future Europe*, „Praxis International” 1992, No. 12, s. 1–19.

²⁹ Oficjalne statystyki podają, iż w Szwajcarii obcokrajowcy stanowią obecnie 23% ogółu mieszkańców (prawie 1 milion 900 tysięcy). *Der Bund Kurz Erklärt*, Schweizerische Bundeskanzlei, Bern 2014, s. 8.

³⁰ T. Fleiner, op. cit., s. 76.

³¹ „Mniejszości” to termin zarezerwowany dla zbiorowości obywateli innych państw.

³² T. Fleiner, B. Fleiner, *Constitutional Democracy in a multicultural and Globalized World*, Berlin – London 2009, s. 511–512. Często dystynkcję tę uważa się za jeden z ważnych

wierność), którą niekiedy utożsamia się z poczuciem tzw. ducha federalnego. W głębszym sensie odnosi się on do (...) więzi, która jednoczy wspólnotę polityczną – godzi jednostkowe i zbiorowe potrzeby, które wiążą wspólnotę polityczną. Znaczenia osadzone w dyskursie Bundestreue włączają wiarę, wzajemne zaufanie, partnerstwo, godność, przyjaźń, lojalność, zgodę, konsultacje, kompromis, wzajemność, tolerancję i szacunek, które formują wspólny moralny fundament federacji i są siłą ożywiającą jej ewolucję³³.

System polityczny Konfederacji Szwajcarskiej często bywa przedstawiany przez naukowców i dziennikarzy w superlatywach z naciskiem na jego znaczenie dla gospodarczego rozwoju tego kraju. Jednak ma on swoje problemy³⁴, inspiruje i fascynuje. Często może budzić u obywateli innych krajów tęsknotę za tego typu stabilizacją, a niekiedy zazdrość, że udało się Szwajcarom stworzyć dobrze działającą w tak szerokim zakresie maszynę polityczną włączającą ludzi w procesy politycznego decydowania i ucieleśniającą ideę demokracji.

W szwajcarskim systemie politycznym istnieją trzy poziomy państwa: związkowy, kantonalny i gminy. Pomiędzy poziomem federalnym a kantonami toczy się gra wykorzystująca instrumenty demokracji bezpośredniej, bazująca

---

wyznaczników różnicy pomiędzy państwami unitarnymi i federalnymi, wskazując, że federacje powstawały zazwyczaj na podstawie kategorii politycznego narodu obywatelskiego, w którym różnice kulturowe stawały się indyferentne w poczuciu globalnej narodowości (np. amerykański *melting pot*). Natomiast państwa jednolite budowane były na modelu kulturowo zunifikowanej etniczności opartej na wspólnej kulturze i wartościach (innymi słowy, naród zgodnie ze swoją definicją nie potrzebuje konstytucji). Od tych wzorów są oczywiście wyjątki. Przykładowo, federalne Niemcy posługują się kategorią narodu etnicznego, podczas gdy unitarna Francja odwołuje się do koncepcji czysto politycznej obywatelskości, w której różnice kulturowe – w przeciwieństwie do Szwajcarii – stanowią kwestię bardzo prywatną i są wykluczane z dyskursu politycznego. M. Burgess, *Comparative Federalism. Theory and Practice*, New York 2006, s. 104.

³³ Ibidem, s. 113.

³⁴ Najczęściej w literaturze wskazuje się na trudności z administracyjnym podziałem kraju (duże dysproporcje pomiędzy kantonami pod względem wielkości i liczby ludności), spory zakres rozmycia kompetencji i nieprzejrzystość procesu legislacyjnego, trudności w działaniu rozwiązań federalnych w sytuacjach kryzysów społecznych i silnej anomii, a nawet – z punktu widzenia lewicy – konserwatyzm niektórych regionów hamujących postępowe rozwiązania, a szczególnie tych, w których najpóźniej wprowadzono prawa wyborcze dla kobiet. C. Church, *The Politics and Government of Switzerland*, Basingstoke 2004, s. 154–162. Dla krytycznego ujęcia zob. J. W. Baker, *The Covenantal Basis for the Development of Swiss Federalism*, „Publius. The Journal of Federalism” 1993, No. 2, vol. 23, s. 19–41; D. Thurer, *Switzerland: The Model in Need of Adaptation?*, [w:] *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political System*, ed. J. J. Hesse, V. Wright, Oxford University Press, Oxford 1996. W kwestiach praw wyborczych kobiet zob. *Frauengeschichte(n). Dokumente aus zwei Jahrhunderten zur Situation der Frauen in der Schweiz*, Hrsg. E. Joris, H. Witzig, Zürich 1986, s. 425–483.

na kluczowych regułach systemu. Jej celem jest podtrzymywanie odpowiedniego balansu w relacjach politycznych pomiędzy poziomem związkowym a kantonami, na który nakłada się płaszczyzna harmonizowania interesów, dążeń i potrzeb wyrażanych przez zróżnicowane grupy społeczne³⁵. Wszystkim tym trzem poziomom konstytucja przypisała szereg specyficznych zadań, zgodnie z ich naturą oraz zakresem naturalnych różnic, szczególnie uwzględniając gminy, ponieważ to one odgrywają w systemie szwajcarskim szczególną rolę.

Jednak głównymi „aktorami” szwajcarskiego systemu politycznego są kantony. Są one nie tylko fundamentalnym, środkowym poziomem pośredniczącym pomiędzy federacją a gminą, ale także ważnym tworzywem budowania bloków politycznych.

Współczesną Szwajcarię tworzy 26 kantonów i półkantonów różniących się pod wieloma względami, takimi jak: rozmiar terytorium, uwarunkowania demograficzne, gospodarka, zakres politycznego wpływu oraz okres ich funkcjonowania w związku szwajcarskim. Konstytucja związkowa przyznaje im te same prawa³⁶. W Szwajcarii istnieje także sześć półkantonów stanowiących wynik rozłamu całych kantonów, jednak są one w rzeczywistości traktowane jako pełne i mają te same prawa, pomimo posiadania zazwyczaj jednej siedziby rady kantonu³⁷. Również konstytucja związkowa specjalnie nie eksponuje dystynkcji pomiędzy pełnymi kantonami i półkantonami. Jedyną ważną różnicą jest fakt, że w konstytucyjnych referendach głos półkantonów liczy się jako połowa głosu.

Kantony są podobne pod względem ustrojowym. Posiadają własne konstytucje gwarantowane w art. 51. konstytucji federalnej oraz własną, trójdzelną strukturę władzy. Obejmuje ona jednoizbowe parlamenty, radę kantonu (egzekutywę), która w przekroju międzykantonalnym wykazuje duży zakres zbieżności, oraz sądy zorganizowane według własnych reguł³⁸. W większości kantonów stosowany jest zarówno przedstawicielski sposób sprawowania władzy, jak i instrumenty demokracji bezpośredniej³⁹.

Wśród znawców systemu politycznego Szwajcarii panuje powszechne

---

³⁵ P. King, *Federalism and federation*, Baltimore 1982, s. 56.

³⁶ W oficjalnych zestawieniach kantony są zwykle wymieniane według daty określającej ich przystąpienie do konfederacji, chociaż trzy pierwsze miejsca są rezerwowane dla tzw. kantonów kierowniczych, które odgrywały zasadniczą rolę w latach 1815 – 1848 (Zurych, Berno i Lucerna).

³⁷ W. T. Bauer, *Vorbild Schweiz? Einige Anmerkungen zur eidgenössischen direkten Demokratie*, „Österreichische Gesellschaft für Politikberatung und Politikenwicklung”, 10 VI 2013, s. 1.

³⁸ H. E. Götz, S. Bertolami, *Unser Staat. Kurz Erklärt*, Altstätten 1991, s. 59.

³⁹ W dwóch małych kantonach zachowano tradycje dawnych zgromadzeń *Landsgemeide* i z tego powodu funkcjonuje tam jedynie demokracja bezpośrednia.

przeświadczenie, iż kantony – w porównaniu do subjednostek bądź regionów z innych krajów federalnych – są bardziej autonomiczne i samookreślone⁴⁰. Dzieje się tak po części z powodu ich historycznej niezależności i pierwszeństwa względem państwa federalnego. Zachowanie szerokiego zakresu autonomii i niezależności kantonów wciąż jednak wyraża się w:

- kantonalnej reprezentacji na poziomie parlamentu szwajcarskiego (Zgromadzenie Narodowe);
- szerokim i pełnym włączeniu ich w kluczowy etap procesu legislacyjnego (konsultacje nad projektami ustawodawczymi)⁴¹.

Około 2700 gmin współczesnej Szwajcarii zajmuje się wdrażaniem ustaleń politycznych. W związku ze swoją rolą są one uważane za centrum życia politycznego członków społeczeństwa szwajcarskiego⁴². Działania gmin dotyczą takich kwestii, jak podatki, finanse publiczne oraz szwajcarskiego obywatelstwa. Tworzy to wyjątkową „hierarchię” obywatelstwa w systemie federalnym Szwajcarii, niespotykaną w innych państwach o charakterze związkowym. Szwajcarskie obywatelstwo zależy od obywatelstwa kantonalnego, które następnie uzależnione jest od obywatelstwa na poziomie gminy⁴³. Wiele kantonów silnie akcentuje rolę gmin w swoich konstytucjach, traktując je z dużym szacunkiem w porównaniu do poziomu, jaki lokalna samorządność uzyskuje w innych systemach politycznych. Pod względem formalnym również w konstytucji związkowej z 1999 r. zaakcentowano w podobny sposób rolę gmin⁴⁴.

Bez względu jednak na silną pozycję szwajcarskich kantonów, ich samoświadomość oraz znaczenie gmin, za podstawę politycznego istnienia Konfederacji Szwajcarskiej uznawany jest poziom centralny. Według nadrzędnej zasady związkowej, prawo federalne dominuje nad kantonalnym poprzez:

---

⁴⁰ J. F. Aubert, op. cit., s. 81.

⁴¹ C. Church, op. cit., s. 163–186.

⁴² I. Rycerska, *Kantony i samorząd terytorialny w gminach Konfederacji Szwajcarskiej*, [w:] *Konfederacja Szwajcarii*, red. T. Branecki, M. Gołoś, K. Krzywińska, Toruń 2014, s. 187–195.

⁴³ Do 2003 r. gminy mogły za pomocą instrumentów demokracji bezpośredniej decydować o przyznawaniu obywatelstwa poszczególnym osobom, jednak zostało to zabronione na podstawie decyzji Trybunału Federalnego. Pierwszy etap typowego referendum naturalizującego polegał na rozdawaniu mieszkańcom ulotek uzasadniających aplikacje do obywatelstwa poszczególnych imigrantów. Następnie mieszkańcy w tajnym głosowaniu decydowali o jego przyznaniu. Osobie, która uzyskała większość głosów pozytywnych gmina przyznawała obywatelstwo. Pomiędzy rokiem 1970 a 2003 w 44 gminach naturalizowano w ten sposób około 2400 obywateli. J. Hainmueller, D. Hangartner, *Who Gets a Swiss Passport? A Natural Experiment in Immigrant Discrimination*, „American Political Science Review” 2013, No. 3, s. 2.

⁴⁴ *Konstytucja Szwajcarii...*, op. cit., s. 54–55, art. 50.

- kontrolowanie zgodności konstytucji kantonalnych z prawem federalnym;
- kontrolowanie praw człowieka przestrzeganych w kantonach i gwarantowanych przez konstytucję związkową;
- konieczność przestrzegania przez kantony prawa federalnego⁴⁵.

Konstytucja reguluje w ten sposób hierarchiczny związek pomiędzy trzema poziomami, w których normy federalne ustanawiają relację pomiędzy federacją i kantonami, natomiast normy kantonalne określają związek pomiędzy kantonami i gminami. Działania kantonów są przedmiotem kontroli ze strony trybunału federalnego, natomiast działania federalne kontrolowane są przez całe społeczeństwo i mogą być zakwestionowane tylko w drodze referendum⁴⁶.

Ponieważ kantony i gminy realizują funkcje wykonawcze, ich wydatki – w porównaniu do wydatków Konfederacji – są większe. Ta ostatnia gwarantuje też czasowo ograniczoną podstawę dla przychodów z podatków i nie może jej jednostronnie rozszerzać⁴⁷. I chociaż dochody kantonów pozostają ich wewnętrzną sprawą, otrzymują one pomoc od Konfederacji poprzez możliwość udziału w federalnych podatkach, jak i uzyskiwanie grantów, refundacji i dotacji w kompensowaniu wydatków, które ponoszą, wykonując zadania i realizując inwestycje, zarówno na rzecz całej federacji, jak i innych kantonów.

Ze względu na różnice pomiędzy kantonami (rozmiar, topografia, liczba mieszkańców, cechy społeczno-demograficzne) w Szwajcarii został wprowadzony system równoważenia finansowego⁴⁸. Zgodnie z przepisami konstytucji z 1999 r. rząd federalny (we współpracy z kantonami) musi równoważyć nierówności finansowe pomiędzy nimi⁴⁹. Jednak celem tych działań nie jest zapewnianie kantonom równych warunków funkcjonowania, ile przede wszystkim kompensowanie różnic pomiędzy „bogatymi” a „biednymi” kantonami⁵⁰. Głównym instrumentem tego systemu jest klasyfikowanie dotacji federalnych dla kantonów oraz kantonalnych składek na finansowanie zadań

---

⁴⁵ W. Linder, *Demokracja szwajcarska...*, op. cit., s. 80–81.

⁴⁶ Konstytucja związkowa z 1999 r. wprowadziła tu pewne nieznaczne zmiany, jednak nawet dzisiaj trudno o ocenę ich wpływu na funkcjonowanie systemu politycznego Szwajcarii.

⁴⁷ Czasowe ustalenia w zakresie podatków federalnych są okresowo odnawiane przez parlament: W. Linder, A. Iff, op. cit., s. 13.

⁴⁸ B. Dafflon, *Politique sociale et solidarité péréquative dans un Etat fédéraliste: le cas suisse: le cas suisse*, „Swiss Journal of Economic and Statistic” 1999, No. 135, s. 455–476; T. Fleiner, *The Current...*, op. cit., s. 56.

⁴⁹ *Konstytucja Szwajcarii...*, op. cit., s. 83, art. 135.

⁵⁰ System ten przypomina relację, jaka zachodzi pomiędzy unijnymi funduszami strukturalnymi a produktem krajowym brutto państw członkowskich: D. McKay, op. cit., s. 115–116.

federalnych, zgodnie z możliwościami finansowymi tych jednostek administracyjnych. Pomimo to wciąż wskazuje się na obecność uporczywie utrzymujących się różnic, oceniając, iż generalny efekt wpływu równoważącego jest dużo słabszy, aniżeli w innych systemach federalnych⁵¹. W związku z tym, w dalszym ciągu nie słabnie debata na temat możliwości naturalnego równoważenia systemu i sposobów przekształcania go w horyzontalny system transferu pomiędzy „bogatymi” a „biednymi” kantonami, który mógłby przebiegać poza poziomem federalnym⁵².

Sfera fiskalna jest tą płaszczyzną działania Konfederacji i jej „aktorów”, która odzwierciedla helweckie dążenie do współpracy i kompromisu. Ujawnia się ono szczególnie w podkreślaniu pewnego rodzaju regionalnej solidarności i dążeniu do finansowej sprawiedliwości, co przejawia się w tym, że mieszkańcy bogatych kantonów zgodzili się wesprzeć te biedniejsze w ich przychodach podatkowych. Solidarność ta bywa powszechnie oceniana jako ważny symbol spójności Konfederacji Szwajcarskiej i jedna z najwyraźniejszych egzemplifikacji więzi łączących zróżnicowane kantony⁵³.

Wielokulturowość i stosunek państwa do mniejszości narodowych oraz religijnych

Szwajcarski pomysł na federację jest zasadniczo efektem głęboko i nierozzerwalnie powiązaniem ze zróżnicowaniem etnicznym (językowym) i religijnym kantonów. Identyfikacja kulturowa oraz religijna ma w tym kraju znaczenie publiczne, równość kulturowa jawi się jako konieczna zasada polityczna uwzględniana w proporcjonalnym dzieleniu władzy pomiędzy różne grupy kulturowe. Przykład systemu politycznego Szwajcarii zwraca uwagę na rolę federacyjnej i demokratycznej organizacji państwa w neutralizowaniu nacjonalizmu i napięć separatystycznych. Historyczne i aktualne doświadczenia Szwajcarii pokazują, że demokratyczna, wielonarodowa federacja (...) *odniosła sukces w tamowaniu siły nacjonalizmu. (...) Trudno wyobrazić sobie jakkolwiek inny system polityczny, co do którego zastosować można to samo stwierdzenie*⁵⁴.

„Tamowanie” to odnosi się do możliwości, jakie federacja stwarza w perspektywie osiągnięcia równowagi pomiędzy dwoma dużymi zbiorami

---

⁵¹ P. Buillard, *Local Government in Switzerland*, [w:] N. Steytler, *The Place and Role of Local Government in Federal Systems*, Johannesburg 2005, s. 137.

⁵² C. Church, op. cit., s. 92–102.

⁵³ T. Fleiner, *The Current...*, op. cit., s. 56.

⁵⁴ W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford 2001, s. 93, 95.

przeciwstawnych sił – z jednej strony utrwalonymi na przestrzeni czasu „odmiennościami”, z drugiej orientacją na narodowe fundamenty państwa. Szwajcaria stanowi przykład, na który już na początku XX w. powoływał się krytyk nacjonalizmu Lord Acton, twierdząc, że „polityczna” identyfikacja narodowa Szwajcarii pozwala jej na zachowanie samorządności jako gwaranta politycznej wolności⁵⁵. Ta wolność (...) *prowołuje różnorodność, a różnorodność pozwala wolności przetrwać dzięki dostarczeniu zorganizowanych środków jej realizacji*⁵⁶. Z tej perspektywy jeszcze lepiej można zrozumieć federalizm jako: (...) *funkcję nie społecznych różnic, ale instytucjonalnych urządzeń politycznych wspólnot. (...) Federalizm wymaga raczej politycznego wyrafinowania, aniżeli etnicznie zróżnicowanych regionów (...)*⁵⁷.

W szerszych interpretacjach zjawiska te uznaje się za część rozleglejszych procesów globalizacyjnych, które prowadzą do wyłaniania się konfliktów pomiędzy „zwycięzcami” a „przegranymi” globalnego procesu otwierania się rynków krajowych i intensyfikacji przepływów kulturowych⁵⁸.

Współczesna samorządność odwołuje się do idei, wedle której małe zbiorowości są w stanie lepiej poradzić sobie z dotyczącymi ich bezpośrednio problemami, podnosząc poziom sprawności działania państw⁵⁹. W potocznym dyskursie często można spotkać się z przekonaniem, że państwa federalne są bardziej efektywne w organizowaniu warunków dla samorządności, aniżeli narodowe o jednolitej strukturze terytorialnej, którym z definicji przypisuje się większy poziom centralizacji władzy. Ten stereotyp niekoniecznie musi odpowiadać rzeczywistości – państwa unitarne mogą być tak samo skuteczne w aktywizowaniu swoich struktur samorządowych. Dodatkowo, po 1945 r. można było zaobserwować wyraźne procesy decentralizacji w demokracjach krajów unitarnych, podczas gdy kraje federalne wykazywały tendencję do centralizacji⁶⁰.

W porównaniu do struktur federalnych, rozwiązania unitarne pozwalają na większy zakres kontroli podziału terytorialnego kraju. Jakkolwiek gminy szwajcarskie są dużo mniejsze od polskich, co z punktu widzenia samorządności mogłoby być znaczącym walorem, ich bardzo zróżnicowana

⁵⁵ J. Acton, *History of Freedom and Rother Essays*, London 1907, s. 298.

⁵⁶ M. Burgess, *Comparative...*, op. cit., s. 105.

⁵⁷ C. Taylor, *Why Nations have become States?*, [w:] C. Taylor, *Reconciling the Solitudes: Essays in Canadian Federalism and Nationalism*, London 1993, s. 40–58.

⁵⁸ H. Kriesi, *Nationaler politischer Wandel in einer denationalisierenden Welt*, [w:] *Globalisierung, Partizipation, Protest*, Hrsg. A. Klein, A. Koopmans, R. Geiling, Opladen 2000, s. 23–44.

⁵⁹ H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2003, s. 92–93.

⁶⁰ K. Newton, J. W. van Deth, *Foundations of Comparative Politics*, Cambridge 2005, s. 129–130.

liczba w obrębie kantonów nierzadko stwarza spore problemy administracyjne. Podczas gdy niektóre kantony mają tylko po kilka gmin, w innych funkcjonuje ponad tysiąc. Zdarza się, że dwudziestotysięczna armia urzędników administracji jednego ze szwajcarskich miast przewyższa liczbę ludności w innym kantonie⁶¹. Owe dysproporcje bywają niekiedy opisywane jako słabość systemu szwajcarskiego wyrażająca się w nieefektywnym działaniu małych kantonów jako jednostek administracyjnych. Próby łączenia kantonów (a szczególnie półkantonów) zazwyczaj nie przynoszą efektów, głównie z powodu ogromnej wrażliwości społeczności lokalnych w kwestii swojej autonomii i zróżnicowania kulturowego⁶².

Jak pokazuje przykład Szwajcarii, tworzenie instytucjonalnych struktur dla federacji było nieodzownie powiązane z procesem zmiany zbiorowej tożsamości mieszkańców kantonów. Federacja została w dużej mierze zaakceptowana z powodu wyłonienia się szwajcarskiej identyfikacji. Sugeruje to, że potencjalna ewolucja systemu unijnego powinna także iść w parze z budowaniem nowej europejskiej tożsamości, tworzonej na podstawie jakiejś wspólnie podzielanej przestrzeni wartości, ważnej z punktu widzenia legitymizacji przyszłego systemu⁶³. Szwajcaria, pomimo że jest „specjalnym przypadkiem”, ponieważ postanowiła wciąż czekać z decyzją o członkostwie w Unii, od początku była uznawana – jeśli nie za jeden z najbardziej wartościowych modeli w zakresie łączenia odmienności kulturowych i narodowościowych z tendencjami państwowotwórczymi – to przynajmniej za użyteczny wzorzec⁶⁴. Na przykład, filozof Jürgen Habermas, kreśląc wizję przyszłych Stanów Zjednoczonych Europy, proponował inspirowaną Szwajcarią konsensualną ideę, wedle której: (...) w przyszłej Federalnej Republice Europy te same zasady prawne należałoby interpretować z punktu widzenia różnych tradycji i historii kraju. W każdym przypadku własna tradycja narodowa musi być wartościowana w taki sposób, aby mogła być relatywizowana dzięki różnym punktom widzenia ze strony innych kultur narodowych. Musi być połączona z nakładaniem konsensusu wspólnej, supranarodowo podzielanej kultury politycznej Wspólnoty Europejskiej. Partykularne zakotwiczenie tego rodzaju w żaden sposób nie będzie naruszać uniwersalistycznego znaczenia suwerenności narodu i praw człowieka⁶⁵.

⁶¹ C. Church, P. Dardanelli, *The Dynamics...*, op. cit., s. 176.

⁶² I. Rycerska, op. cit., s. 187–189.

⁶³ Ibidem, s. 145; F. Lister, *The Later Security Confederation: The American “new Swiss” and German Union*, Westport CT 2001, s. 116–118.

⁶⁴ Zob. np. T. Cottier, *Swiss Model of European Integration*, [w:] *Schweizerisches Jahrbuch für Europarecht 2012/2013*, Hrsg. A. Epiney, S. Diezig, Bern 2013, s. 1–17.

⁶⁵ J. Habermas, op. cit., s. 1–19.

Jednak trudności z zaakceptowaniem Traktatu Konstytucyjnego w 2005 r., a następnie sprzeciw, szczególnie irlandzkiego społeczeństwa, wobec Traktatu Lizbońskiego w 2009 r., nie wydają się raczej odzwierciedlać tych tendencji. Pomimo że raport Eurobarometru z 2012 r. podaje, że około 60% Europejczyków postrzega siebie jako obywateli UE, nie znajduje to swego odzwierciedlenia w ich uczestnictwie w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Wskaźniki tej partycypacji są bardzo niskie, szczególnie w najmłodszych grupach wyborców. Europejczycy mają także tendencję do postrzegania siebie przede wszystkim przez pryzmat identyfikacji narodowych (około 40%), ewentualnie dodatkowo około 50% uważa się za obywateli Unii⁶⁶. Jeszcze większe odsetki wskaźnik wyłącznie narodowej identyfikacji uzyskuje w Polsce. Według badań CBOS-u z 2014 r., 55% mieszkańców Polski uważa się tylko za Polaków, 41% oprócz identyfikacji narodowej czuje się Europejczykami, natomiast tylko 1% przypisuje sobie jedynie europejską identyfikację⁶⁷.

Przykład Szwajcarii pokazuje, że idea federacji europejskiej nie mogłaby zostać wprowadzona w życie bez wdrożenia demokracji bezpośredniej, której instrumenty dają obywatelom realne poczucie suwerenności. Żaden z tych instrumentów nie znajduje zastosowania w kontekstach obecnej UE, pomimo że problem ten bywa przedmiotem wielu rozważań⁶⁸. Należy mieć na uwadze, że szwajcarska demokracja bezpośrednia jest fenomenem głęboko zakorzenionym w helweckiej kulturze politycznej i przez długi okres – zanim została wprowadzona na poziom federalny – funkcjonowała na poziomie kantonów. Z drugiej strony, w ustawodawstwie UE wprowadzono instrument europejskiej inicjatywy obywatelskiej, który od 1 IV 2012 r. daje obywatelom Unii możliwość uczestnictwa w tworzeniu unijnej polityki, jednak w dalszym ciągu nie jest to instrument demokracji bezpośredniej, ponieważ nie prowadzi do ogólnoeuropejskiego głosowania⁶⁹.

---

⁶⁶ Wyłącznie za Europejczyków uważa się około 3% obywateli Unii: *European Citizenship Report*, European Commission, May 2012, s. 21–24. Raport zamieszczony w serwisie <http://www.europa.eu> (dostęp: 14.07.2016).

⁶⁷ *10 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Komunikat z badań*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, kwiecień 2014, s. 25–26.

⁶⁸ Zob. dyskusja na ten temat: Y. Papadopoulos, *Peut-on imaginer d'organiser des référendums à l'échelle européenne et à quelles conditions?*, <http://www.notre-europe.asso.fr/fichiers/papadopoulos.pdf> (dostęp: 14.07.2016).

⁶⁹ Zgodnie z przyjętymi regułami milion mieszkańców Europy, reprezentujących przynajmniej 1/4 państw członkowskich UE, może skierować do Komisji Europejskiej wnioski dotyczące zmiany przepisów w dziedzinach przynależących do jej kompetencji. Komitet obywatelski powinien składać się z przynajmniej siedmiu obywateli zamieszkałych na terenie siedmiu państw członkowskich. *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 211/2011 z dnia 16 lutego 2011 roku w sprawie inicjatywy europejskiej*, Dz. Urz. UE, L 65, t. 54 z 11 marca 2011 r.

Kierunek, w jakim podąży Unia, wywrze zasadniczy wpływ zarówno na system polityczny Polski, jak i jej stosunki z innymi państwami. W tym kontekście badanie szwajcarskich rozwiązań federalnych oraz ich genezy mogą okazać się bardzo istotne dla lepszego zrozumienia aktualnego, jak i potencjalnego, politycznego miejsca Polski w Europie oraz tego, w jakich warunkach i na jakich zasadach Polska, wraz z jej osobliwymi cechami kulturowymi i rozwiązaniami politycznymi, mogłaby stać się „kantonem” zjednoczonej Europy i w jaki sposób mogłoby to determinować jej relacje międzynarodowe.

Bibliografia

- Abromeit H., *Interessenvermittlung zwieschen Konkurrenz und Konkordanz*, Opladen 1993.
- Acton J., *History of Freedom and Rother Essays*, London 1907.
- Aubert J. F., *Petite histoire constitutionnelle de la Suisse*, Berne 1974.
- Baker J. W., *The Covenantal Basis for the Development of Swiss Federalism*, „Publius. The Journal of Federalism” 1993, No. 2, vol. 23.
- Bauer W. T., *Vorbild Schweiz? Einige Anmerkungen zur eidgenössischen Direkten Demokratie*, „Österreichische Gesellschaft für Politiberatung und Politikenwicklung, 10 VI 2013.
- Bäumlin R., *Lebrndige oder gebändige Demokratie*, Basel 1978.
- Buillard P., *Local Government in Switzerland*, [w:] N. Steytler, *The Place and Role of Local Government in Federal Systems*, Johannesburg 2005.
- Burgess M., *The British Tradition of Federalism*, London 1995.
- Burgess M., *Comparative Federalism. Theory and Practice*, New York 2006.
- Cottier T., *Swiss Model of European Integration*, [w:] *Schweizerisches Jahrbuch für Europarecht 2012/2013*, ed. A. Epiney, S. Diezig, Bern 2013.
- Church C., Dardanelli P., *The Dynamics of Confederalism and Federalism: Comparing Switzerland and the EU*, „Regional and Federal Studies” 2005, No. 15.
- Church C., *The Politics and Government of Switzerland*, Basingstoke 2004.
- Dafflon B., *Politique sociale et solidarité péréquative dans un Etat fédéraliste: le cas suisse: le cas suisse*, „Swiss Journal of Economic and Statistic” 1999, No. 135.
- Dardanelli P., *Federal democracy in Switzerland*, [w:] *Federal Democracies*, ed. M. Burgess, A. Gagnon, London 2010.
- Duchacek I., *Consociational Cradle of Federalism*, [w:] „Publius. The Journal of Federalism” 1985, No. 15.
- Flavio G., Inocentio I., *Reconceptualizing Sovereignty in the Post National State: Statehood Attributes in the International Order. The Federal Tradition*, Bloomington 2004.

- Fleiner T., *Constitution of the Federal State and the Cantons*, [w:] *Federalism and Multiethnic States: The Case of Switzerland*, ed. B. Fleiner, R. Lidija, T. Fleiner, Basel – Geneva – Munich 2000.
- Fleiner T., Fleiner B., *Constitutional Democracy in a multicultural and Globalized World*, Berlin – London 2009.
- Føssedal G., *Direct democracy in Switzerland*, New Jersey 2005.
- Frauengeschichte(n). Dokumente aus zwei Jahrhunderten zur Situation der Frauen in der Schweiz*, Hrsg. E. Joris, H. Witzig, Zürich 1986.
- Götz H. E., Bertolami S., *Unser Staat. Kurz Erklärt*, Altstätten 1991.
- Habermas J., *Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future Europe*, „Praxis International” 1992, No. 12.
- Hainmueller J., Hangartner D., *Who Gets a Swiss Passport? A Natural Experiment in Immigrant Discrimination*, „American Political Science Review” 2013, No. 3.
- Izdebski H., *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2003.
- King P., *Federalism and federation*, Baltimore, 1982.
- Kriesi H., *Nationaler politischer Wandel in einer denationalisierenden Welt*, [w:] ed. A. Klein, A. Koopmans, R. Geiling, *Globalisierung, Partizipation, Protest*, Opladen 2000.
- Kriesi H., Trechsel A. H., *The Politics of Switzerland. Continuity and Change in a Consensus Democracy*, Cambridge 2008.
- Kymlicka W., *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford 2001.
- Linder W., *Demokracja szwajcarska. Rozwiązywanie konfliktów w społeczeństwie wielokulturowym*, Rzeszów 1996.
- Linder W., *Schweizerische Demokratie. Institutionen, Prozesse, Perspektiven*, Berne 2005.
- Linder W., Stefen I., *Politische Kultur*, [w:] *Handbuch der Schweizer Politik*, Hrsg. U. Klöti, Zürich 2006.
- Linder W., Iff A., *Das Politische System der Schweiz*, Bern 2011.
- Lister F., *The Later Security Confederation: The American “new Swiss” and German Union*, Westport CT 2001.
- McKay D., *Designing Europe – Comparative from the Federal Experience*, Oxford 2001.
- Newton K., Deth J. W. van, *Foundations of Comparative Politics*, Cambridge 2005.
- Nuspliger K., *Die Mitwirkung der kantonalen Parlamente an der europapolitischen Willensbildung*, [w:] *Zwischen EU-Beitritt und bilateralem Weg: Ueberlegungen und Reformbedarf aus kantonaler Sicht*, Hrsg. K. Nuspliger, Zürich – Basel – Geneva 2006.
- Papworth J., *Village Democracy*, Charlottesville 2006.
- Rycerska I., *Kantony i samorząd terytorialny w gminach Konfederacji Szwajcarskiej*, [w:] *Konfederacja Szwajcarii*, red. T. Brancki, M. Gołoś, K. Krzywińska, Toruń 2014.
- Taylor C., *Why Nations have become States?*, [w:] C. Taylor, *Reconciling the Solitudes: Essays in Canadian Federalism and Nationalism*, London 1993.

Thurer D., *Switzerland: The Model in Reed of Adaptation?*, [w:] *Federalizing Europe?*, ed. J. J. Hesse, V. Wright, *The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political System*, Oxford 1996.

Vatter A., *Direkte Demokratie in der Schweiz: Entwicklungen, Debatten und Wirkungen*, [w:] *Direkte Demokratie. Bestandsaufnahmen und Wirkungen im internationalen Vergleich*, Hrsg. M. Freitag, U. Wagschal, Berlin 2007.

10 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Komunikat z badań, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, kwiecień 2014.

Netografia

<http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/a5a.html> (dostęp: 23.07.2015).

<http://www.europa.eu> (dostęp: 14.07.2016).

<http://www.notre-europe.asso.fr/fichiers/papadopoulos.pdf> (dostęp: 14.07.2016).

Summary

Contemporary Swiss federalism

The political system of Switzerland is unique and in no other country around the world exists a system which would be in the least similar to this one. The Swiss constitution and the governmental system are thought to be exceptional because of numerous unique solutions introduced. They include direct democracy, the collective, a particular kind of federal cantons connected with a long lasting tradition of a democratic country, often referred to as Sonderfall – “a special case”. The unwritten elements of the political culture such as the political concordats or the everlasting aspiration to the balance of the rules of the public life make it difficult for the observers of the public life in Switzerland to understand its rules. Nevertheless, it would be a misunderstanding not to take into consideration plentiful elements of the state structures of Switzerland, which are similar or even identical to the systems of other countries. There can be found some resemblance of the political systems of Switzerland, the USA or the Federal Republic of Germany⁷⁰. Referenda or other social initiatives, which are so frequently used in Switzerland, are also applied, e.g. in many states of the USA. Moreover, concordats are a special form of democratic relations as the consensus democracy and have been examined by political scientists in 36 countries as an opposition of the majoritarian democracy.

keywords: democracy, federalism, tradition, Switzerland

słowa kluczowe: demokracja, federalizm, Szwajcaria, tradycja

---

⁷⁰ I. Duchacek, *Consociational Cradle of Federalism*, „Publius. The Journal of Federalism” 1985, nr 15, s. 35–48.